

HAJNAL ANNA

— *Összegyűjtött versei. (Athenaeum.)* —

Idei könyvnapunk jelentős eseménye volt Hajnal Anna összegyűjtött verseinek kiadása. Régóta vártuk ezt a kötetet a „Himnuszok és énekek“ után, melynek megjelenése óta tíz év telt el. Az 1943—44-es esztendőben méltán hiányoítuk verseit a folyóiratokból s kéziratban adtuk tovább a fiatalabb nemzedéknek, kik tanultunk tőle.

Költészetét általában szerelmi költészetnek mondják. Nem hisszük, hogy megfontolás nélkül egyetlen költőnkéről is kijelenthetjük: „tájköltő“, „szerelmi költő“, stb. A megállapítás túligénytelen volna még kevésbé jó költővel szemben is, mint Hajnal Anna, akit a legjobbak közt tartunk számon. Lirájának nagy részét, majd kétharmadát, szerelmes versek teszik, amiből természetszerűleg következik, hogy a költő mindenkor önmagát fejezi ki s a legbensejét leginkább foglalkoztató kérdésekről ad számot.

Az „összegyűjtött versek“ korábban megjelent köteteinek anyagát tartalmazza, az 1932-ben megjelent versektől napjainkig, s ez lehetővé teszi a fejlődés menet megállapítását.

*

A „Forrás mellett“ (1932) az ifjúság szenvedélytől és szenvedéstől átfűtött hangját hozza minden optimizmus- és pesszimizmusával. Témakörében impresszionista megfigyelések érvényesülnek, formaválasztása változatos. Első versein inkább a nagy elődök hatását (Berzsenyi, Vörösmarty) érezzük, mint sajátosságot. Metaforái kétségtelenül bizonyítják, hogy költővel találkozunk, de ez a líra még nem olyan fejlett, hogy nagyobb igényeknek megfeleljen. Néhol erősen érezni Vajda János hatását (Mint a felhők odafenn), másutt Goethe juttatja eszünkbe (Mint a vágyódó víz).

Az ifjúság szerteleshégével száguld, hegyeket, erdőket mozgat. Így a „Találkozás“ címűben az irrealitáshoz folyamodik, amikor így érzékeltet:

— indulsz, távolodsz s úgy megnősz
tártszárnyú nagy sirály,
hogy eltakarsz hegyet és erdőt,
nyúlt árnyékok szívéig ér...

Az első sor képszerűségét elfogadjuk, míg a második sorban foglaltakat fehértartással vesszük tudomásul. Tiszteljük a költő szabadságát, de nem hiszünk oly nagyszárnyú sirály létezésében, mely szárnyával hegyeket s erdőket eltakarhat.

Tudjuk, hogy egy költő — legyen bármily tehetséges is — első kötetében még nem szólhat nemzete nevében; nehéz feladatra vállalkozik akkor is, ha önmagáról ad számot a világnak.

*

Az „Ébredj fel bennem álom“ már kiforrott költői mutat mind a forma, mind a mondanivalók tekintetében. A ciklus terjedelmében nem nagy, de klasszikusveretű stórfái már a legnagyobb igénnyel szólnak, metaforái csillognak-villognak — megannyi bűvészmű:atvány —, egyszerre lágyak és döbbenetesek. Már nem kételkedünk. Tudjuk, hogy minden a vers érdekében történik. Képek gondos válogatása, a fegyvelmezett, majdnem mértani pontossággal kiszámított, zárt forma s ennek a témakörhöz való szerencsés illeszkedése, meggyőz bennünket arról, hogy a költő nem éri be a hirtelenjött ötlet leírásával, hanem verseit kritikai mérlegre teszi s gondosan vigyáz, hogy egyetlen felesleges jelző, vagy névelő se tarkítsa azokat. Ha csak a ciklus bevezető versét idézzük, már igazoltnak látjuk tételünket:

Hajad, mint a sötét galambok szárnya tavasszal,
 árnyékát most is szívemre veti
 s emléked úgy melegít, mint a kő, mit nap süttött estig
 s a hideg éjbe vágyódva ihelel.
 Melegebb vagy, mint a költő fűj fészke a fiatal rozsbán,
 gyöngédebb, mint az első pelyeg,
 illatosabb s tisztább is az almavirágnál
 téged ki feledne el?

E nyolc sorból tanulmányozás nélkül is kideríthetjük, hogy a költő a hasonlatoknak igen nagy mestere. Itt már nem dobálózik kozmikus elemekkel. Szívetmelegítő életszeretet árad soraiából s mindez valódi. Hibájául róhatnánk fel, ha minden verse csupán válogatott asszociációk formába illesztése volna; bármily tökéletesek legyenek is ezek, unalmassá válhatnak. De a ciklus más szakaszaiban a megjelenítő erő oly érzékletes, hogy a hibakeresés feleslegessé válik.

S tavasszal ifjú anyák csókolva kis csecsemőik
 arcunkat ismerik fel s boldogan ámulva áll
 s térdet hajt előttük az ifjú
 s leveszi kalapját a vén.

A cselekmény mozdulatlan méltóságában régi szertartások fenségét idézi; antik színpadok élőképeire emlékeztet.

Máskor a díszítő eszközök briliáns változatát látjuk:

Szép vagy s félelmesebb, mint fegyverek csillogása,
 bronzhomlokod mögött sorsomat álmodod,
 kezed testvére kezemnek
 s mégis titokzatos —

Meglepő az a felkészültség, mellyel a költő minden eszközt a vers szolgálatába állít fáradhatatlan új jelzők kitalálásában. „Szép vagy s félelmesebb, mint fegyverek csillogása“ — mondja — s nem tudjuk, hogy a szöbcség e gazdag s mégis merítettartó felhasználását csodáljuk-e, vagy az ifjúság mondanivalóinak diadalát. Az egész kötetnek, de különösképp e ciklusnak központi elménye a szerelem. Nőköltőink előnyben részesítik e témát, többnyire igen szerencsétlen eredménnyel. Így az elmondottak aver-

ziót kelthetnek az olvasóban Hajnal Anna költészetét illetően. De az olvasó, ki végigolvassa e kötetet, tudja, hogy itt a szerelmi költészetnek avval a magasrendű műfajával találkozik, mely Sapphóra, vagy Shakespeare szonettjeire emlékezteti.

Az „Ébredj fel bennem álom“ utolsó szakaszának elolvasása után már tudjuk, hogy a versek elhagyják a költőt, önálló életet élnék s bennünket is megejt a varázslat, csakúgy, mint a költőt. Zúgó erdők, holdas ligetek, színekben tobzódó rétek kápráztatják szemünket, akárha ismerős-ismeretlen tájra érünk, tudjuk, hogy álmainkban jártunk már ott, érezzük melegét, hűvösét.

*

„Himnuszok és énekek“ (1935)

Ha az egész gyűjteményt olvassuk, önkéntelen véleményünk, hogy a „Himnuszok és énekek“ hatvan verse közül kerülnek ki a kötet legjobbjai.

Ha eddig varázslatról beszéltünk, úgy a varázslatot most váltsa fel az áhítat hangja, mely szólanul topog a remekmű előtt. Az olvasó, ki nem ismeri még e verseket, joggal fanyaloghat e bőkezű dicséret hallatán. Tavolról sem állítjuk, hogy a hatvan vers mindegyike remekmű. Szó sincs róla. Csak három-négy verset illet e megállapítás, mint a kötet legjobb-jait. „Szépségét ki dicsérheti“, „Őszi himnusz Afroditéhez“, „Felébredsz mégis?“ és a „Tavaszi himnuszt“.

Utóbbi olvasva kétségünk támad: akárha fiatal író első regényét olvassuk, ki az egész világot próbálta belczsúfolni könyvébe s nem tudjuk, a továbbiakban lehet-e még oly mondanivalója, mely érdeklődésre tarthat számot.

A vers első része az álom, második a valóság. De milyen valóság? A természet összes erői, emberek, állatok és az egész kozmosz szolgálja a vers anyagát. A felépítésnek mestéri technikáját látjuk, — akár egy Egry képnél a kompozíció tökéletességét, — sehol egy törés, vagy képzavar e babiloni tökéletességi formánál! Egy iélegzetre olvassuk a verset s a tempó állandó fokozásán elragadtatásunk félelemmel párosul: hogyan fogja ez állandó emelkedést a költő megállítani, illetőleg befejezni? Így:

Egyszerre varázs, változás,
a világvégi ligetek
sűrűi felindulnak mind,
ágak utánad lengenek
s két dánvad, fekete, fehér,
kitör, követ a két folyó,
szarvasok vizen úszva is
szimatos orrokkal mohón,
s villódzó tengercken át,
melyeknek titkos mélyei
eléd feszülnek s hordának,
jössz és a világ térdei
eléd borultak, ragyogó,
akit követ az éjszaka,

s a nappal, a fehér ünő
 lábához dől pihenni, ha
 megállsz egy percre útdoŕ
 gyorslábú szűz, ijjas leány,
 kiért égnek a pásztorok
 s a sarlós hold ül homlokán.

Nézz feladat! meghatározni, mikor lesz egy vers költemény arany-
 jánosi értelemben? S mik a költemény feltételei? S ha vannak, melyek azok?
 Van-e félel, mely kimondja, hogy ez és ez... Nem tudunk róla. A költő
 olykor kimond dolgokat, néha csak sejtet, de az utóbbiban rejlik talán a
 költemény feltétele. Pld.:

Gyöngyöknél sápadtabb vagyok,
 ha sötét pillád felveted
 s egyszerre érezzük a titkot,
 minek a szív nem tud nevet.

Szemed leírni? homilokod?
 csak reszketésemre emlékszem
 amely melletted elfogott,
 hogy megcsapott lehellete
 az Istennek, ki téged formált
 s akinek rajtad van keze...

Nem tudjuk, mit dicsérjünk? A mondánivalók intenzitását, vagy ma-
 gyar nyelvünk soha eléggé-dicsért szépségét? Ez a költészet maga a tűz,
 mely hol magasabb, hol alacsonyabb lánggal, de mindig ég. Hajnal Anna
 nem kérdező költő, nem tudjuk, vajjon telfokozott érdeklődéssel jár-e a
 világban? Soha nem kérdez. Mindíg felel. A „Himnuszok és énekek“ ki-
 enickelő alkotása még a Füst Milánhoz írt, „A költőhő szól“ c. versciklus.
 Ebben mintha már csendesedne a tűz, hogy a kétségnek adjon helyet a
 múlandóak fölött.

*

„Megtanít engem újra majd“ (1938—1948).

E versek legtöbbször a nehéz években íródott és magán viseli azok
 belyegét. Keressük a régi lobogást, az ifjú indulat hevét, de a legjelentő-
 sebb versek a tragédia hordozói. „Csontjaim alkotójához“, „Megtanít en-
 gem újra majd“, „Halott fatörzs“. Az említettek közül is legjelentősebb
 az utóbbi.

2. Halott fatörzs rohan az árban,
 forgatják, buktatják a zúgók,
 süketen fel-fel bukva loccsan,
 ködök kísérik, lassan húzók.
 Süketen szökken fölmerülve,
 habba öltözködik halottan,
 egek felhőkkel kendőzködnek,
 sasok elülnek jóllakottan.

4. Bimbózó világ, tavasz kertje,
 új lombok zúgnak, új egekben,
 új szelek, új felhőidet
 suhogva bontják, soha szebben,
 hívásaid mint harsonnák,
 vágnak a nagy vizek ködébe:
 de ő a gomolygásban alszik,
 holt hab telepszik holt fülébe.

A legkomolyabb kifogásunk — s nem véletlen, hogy csak most említjük — az, hogy a költő ismétlésekbe bocsátkozik. Nem szólhatunk erről előbb, mivel ezt csak a kötet elolvassása után tudjuk meg. Pld. A „Nyár-éji himnuszok“ második versszaka:

Oh, boldog testek! Égiek,
 akiknek fényes táncai
 sosem fáradnak, veitek
 jó volna végigjászani — stb.

Tíz évvel később a „Csillágokhoz“ címűt így kezdi:

Oh boldog tesiek, égiek
 óriás arany combotok
 a táncban sosem fárad el stb.

Még nagy kritikusai képesség sem szükséges, hogy e lényeges hibát felfedezzük. A költő itt-ott egy-egy szórendi változtatást eszközölt, ami nem jelenti azt, hogy éppen a „Csillágokhoz“ című vers nem kimagasló értéke a kötetnek. Nemcsak szociális tendenciája miatt, mely a verset e műfajban is a legkiválóbb alkotások közé emeli, de azért is, hogy bizonyítsuk, hogy a költő, — ki a kifejezőeszközök ily-gazdag birtokosa, — nem ismételheti önmagát.

*

én, aki képetek vagyok,
 mi, akik képetek vagyunk
 — ti nem tudjátok mi a kín —
 mi százszor meghalunk!
 Álmában könnyez a szegény
 ha kemény napja ellobog,
 a munka úgy fogja szívünk,
 mint csontos héj a lágy magot.

Ti boldog testek, égiek,
 akiket kényszer nem gyötör,
 nem tudjátok a lázadás
 milyen gyönyör.

Távolról sem kívánjuk Hajnal Anna igen jelentős és a műfajban egyedülálló költészetének értékeit csökkenteni, csupán figyelmeztetésre szo-

ritkoztunk. Ha az ismétlések csak egy esetben fordulnának elő, úgy hajlandóak volnánk feltelezni, hogy szándékoitak. De nála, aki — nem győzzük hangsúlyozni — annyira birtokában van a kifejező eszközöknek, formatechnikája annyira kimunkált és mondanivalója oly nagy mértékben igényes, nem lehetünk elnézőek. S amilyen mértékben fejlődik lírája, oly nagy mértékben fokozódik igényünk.

Ha még szólanivalónk van, úgy ez csak az Athenaeum dicsérete lehet, mert — sajnos — egyetlen kiadónk volt, ki élő költő művét kiadta a centenáris könyvnapra. A művészi borítólap Repcze János festőművész munkája.

SOLYMOS IDA

REMÉNYI JÓZSEF

— *Egy haladó amerikai magyar költő* —

Egy haladó amerikai magyar költőt akarunk bemutatni. Kissé restelkedve mondjuk, hogy „bemutató” akarjuk, hiszen régen kellene ismernünk mindnyájunknak. Akinek Amerikában valami rokona van, azt számon tartja. Különösen most a háború után. A magyar irodalomnak is él több, mint negyedszázada már egy ilyen rokona Amerikában, akiről közönségünk keveset tud. Pedig valaha nem kisebb folyóiratnak, mint a nagyheví Nyugatnak volt a munkatársa. 1912 óta jelennek meg írásai: regényei, elbeszélései, tanulmányai és versei magyar nyelven. Emlékezünk még Kosztolányi Dezsőnek egy húsz évvel ezelőtt írt bírálatára, amelyben Reményi József hatalmas, négykötetes regényéről, az „Emberek, ne sírjátok” című könyvéről igen elismerően nyilatkozik. És ha mindennek ellenére kevesen tudunk róla, arról most az egyszer nem a mi közönségünk tehet, hanem maga a szerző, aki, hogy máris jellemezzük őt, a legcseendőbb, a legszerényebb magyar írók és költők egyike, akinek magyarsága nem szerep, nem is hivatalos küldetés, hanem egyszerűen szólvá: sors. Nem azok közé tartozik tehát, akik Magyarországot, a magyar műveltséget külföldön vannak hivatva jól-rosszul képviselni, hanem aki amit elért életében, csakis önmagának köszönheti és amit a magyarságért tett — mert sokat tett — azt a legtisztább szándékú, legönzelelenebb magyarságtudata tette vele. Ma az Ohioi Cleveland egyetemen az összehasonlító irodalom tanára, több nyelven beszél és ír, és angolul ép oly szívesen és könnyen tudja magát kifejezni, mint akár magyarul. Megható olvasni leveleit, amelyeket nyilván amerikai rendszerű írógépen ír, hiányoznak a betűk felül az ékezetek, de ezeket gondosan és hibátlanul pótolja, mint aki minden szavában, minden tétében vizsgázni akar az egyetemes magyar irodalom láthatatlan bírāja előtt.

Verseit is elsősorban ez a szerető gond és aggályoskodás jellemzi. Látnivaló, mint küzd a tiszta magyarságért, a kifejezés tökéletességéért, hogy magányos lelke sóhadjait företlenül és tisztán adhassa át nekünk. Milyen költő Reményi József, aki mint egyetemi professzor, az irodalom bővületében és szolgálatában él? Nyilvánvaló, hogy tudós költő. Alig van